

Majte hwekke!

Viggo Sørensen

Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet

H.F. Feilberg har i sin jyske ordbog¹ så vidt muligt benyttet rigssprogets tilsvarende glosor som opslagsord – ganske som det er praksis i de allerfleste andre dialektordbøger. De jyske verber *jør*, *gjør*, *gyør* og *ge-r*² (= gøre) behandles alle under opslagsformen *gjøre*; det vendsysselske substantiv *hyli*², det midtjyske *hjoli* og det sydvestjyske *hjølå* finder man alle under Feilbergs opslagsord *høle* (i dette tilfælde en sammensætning af to velkendte rigssprogsord, skønt rigssprogstalende næppe nogensinde har brugt denne sammensætning, men nøjes med *le*); og så fremdeles. Undertiden må der trækkes på sjældne og/eller forældede betydninger af rigssprogets ord, som når jysk *natter*, *nætter* (= aftensmad) anbringes under *nadver*, skønt dette ord gennem århundreder på rigssproget (og forstadierne hertil) har haft en helt anden religiøs betydning.

Hvis man nu – som ordbogsredaktør – ikke lige finder et rigssprogsord, der (lydligt og betydningsmæssigt) modsvarer de jyske former, hvad gør man så? Den situation har Feilberg stået over for, da den yngre, men af Feilberg yderst respekterede kollega Marius Kristensen³ fra 2077 Elsted (Randers-Århus-egnen) indberettede udtrykket *maj-tå hwèkat!* (med betydningen *pokker med det!* eller som det nu i tiden hedder, med et nok så sært udtryk: *skid hul i det!*). Ord

1 H.F. Feilberg: *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål*. I-IV. 1886-1914.

2 I denne artikel benyttes Jysk Ordbogs lydskrift. De bragte citater gengives også i denne lydskrift, hvor kildens notation gør omsætningen enkel; ellers benyttes kildens lydgenngivelse stort set uændret.

3 Forfatter til *Kort over de danske Folkemål* (med Valdemar Bennike), og Feilberg takker ham varmt i efterordet til sin ordbog.

nr. 2 var nemt nok at identificere som pronominet *hvilket* (i dette ords sammenfattende betydning ”hvilket som helst, hvad som helst”, jf. Jysk Ordbog-artiklen *hvilken*, betydning 2). Men hvad med det første ord i Marius Kristensens optegnelse: *maj:tə*?

Feilberg har ikke turdet identificere dette med noget kendt rigssprogsord (eller nogen forbindelse af sådanne), heller ikke efter forespørgsel hos en af sine hovedmeddelere, A.C. Grøn. Men han vidste i forvejen fra sit ordbogsarbejde, at substantivet *magt* i hovedparten af de nørrejyske dialekter udtales *majt* (og verbet *magte* tilsvarende *maj(·)t*), så han anbragte forsøgsvis *maj:tə hwəkət* under opslagsformen *magte* (uden ordklasseangivelse!) – sammen med lignende udtryk fra tre andre kilder (herunder Blichers samlede noveller fra 1882). En acceptabel nødløsning!

I 1940'erne optegnede dialektforskeren Peder Andersen ordforrådet i 2142 Gosmer (syd for Århus); en af hans optegnelser lyder: '*majto*' '*hwəkət* = *det er ligemeget*, hvad han straks efter uden tøven tolker = *Magt paa hvilket*. Baseret herpå har vi under opbygningen af Jysk Ordbogs (herefter JO) seddelkartotek anbragt oplysninger om dette og lignende udtryk under substantivet *magt* (evt. som en interjektion *magte*).

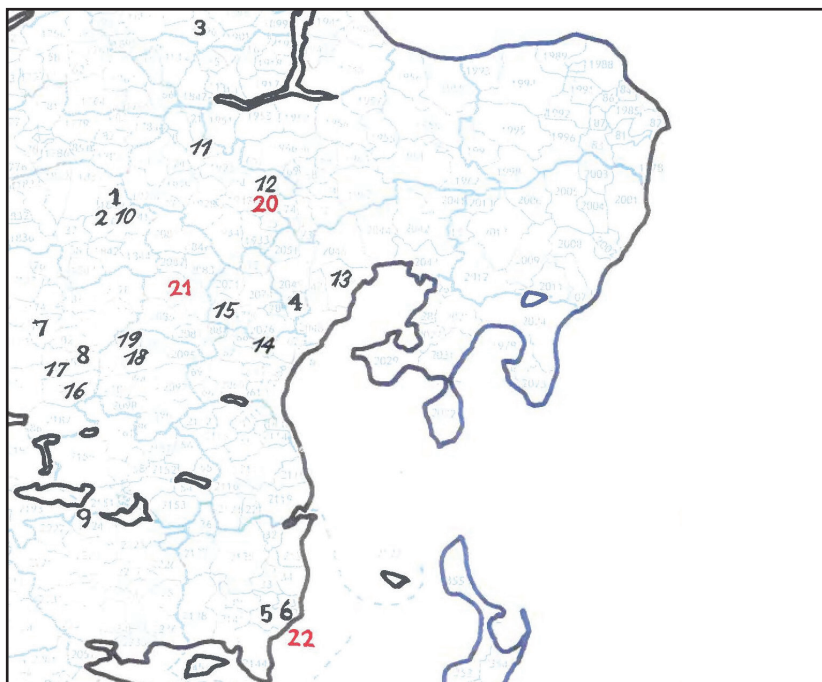
Med tiden er der nemlig (i indberetninger el. fra ældre arkiver) dukket en hel række oplysninger op med varianter af udtrykket *maj:tə hwəkət* – alle fra det midterste Østjylland, og med centrum i den kronjyske egn mellem Randers og Århus; se kort 1 (hvor de enkelte numre svarer til en optegnelse el. indberetning citeret nedenfor). Hertil kommer to kilder fra samme område, hvor *maj:tə (o)* bruges som konjunktion (jf. de røde numre på samme kort). Oversættelserne er kildernes egne.

majte(s) hvilket (= skidt med det)

(1) (top. 1839) '*maj:tə* '*hwəkət* = *det er lige meget*. Opt. af N. Krag ca. 1960. JO ms. 228 (s.23).

(2) (top. 1839) *i tu da* '*maj:tə* '*hwəkət* = *det er da lige meget* (med variant i pkt. 10). Opt. af Ella Jensen ca. 1940. Seddelsamling i IDD⁴.

4 IDD = Institut for Dansk Dialektforskning (siden 2003: Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut), Københavns Universitet.

Kort 1. Hvert nummer svarer til en optegnelse el. indberetning, jf. belæg (1)-(22).

(3) (top. 1896) *Tē Majte hvikket! læ goe!* = *Ligemeget – lad gaæ*. Blich.XXX.155.

(4) (top. 2077) *majtā 'hwəkāt!* = *pokker med det !* F.III.531. (meddelt af Marius Kristensen, jf. ovenfor).

(5) (top. 2142) *så 'majt 'ā' 'hwəkāt* = *det er ligemeget. Magt på hvilket !* Opt. af Peder Andersen omkr. 1940. IDD. ms. 126.

(6) (top. 2142) *ja ta 'majt po 'hwəkāt* = *nå ja, lige meget, dvs. man er ikke tilfreds, men lader det gå*. Opt. af Ella Jensen ca. 1950. Seddelsamling i IDD.

(7) (top. 2175) *ja majtā hwəkāt* = *ligemeget hvilket – majtās hwəkān a fo'* = *skidt, ligemeget hvilken jeg får*. Opt. I IDD ved Kristen Møller 1929ff.

(8) (top. 2180) *Ta ma'ajte hwikket !* = *Ligemeget hvilket !* = *Jeg er lige glad*. Opt. af Jens Kamp, DFS.1922/24⁵, acc. 111.

⁵ DFS = Dansk Folkemindesamling, København.

(9) (top. 2224) *Majte hweket = ligegyldig hvilket*. Opt. af R.P. Randlev. DFS 1922/25. JO ms. 50.28.

majte med det / med (= skidt med det)

(10) (top. 1839) *(i tu da) 'majtə 'mæ ət*. Opt. af Ella Jensen ca. 1940. Seddelsamling i IDD.

(11) (top. 1922) *majte mæ de ! = blæse være med det !* Opt. af Kr. Hald i 1920erne. IDD ms. 113,4.

(12) (top. 1931) *majtə med de = pyt med de*. Opt. Af Bolette Sørensen, 1941. Uff 113.4.

(13) (top. 2046) *Ligemeget med det kunne udtrykkes ved: majtə mæ de*. Opt. Af Nielsine Mikkelsen. JO ms. 124.

(14) (top. 2064) *mæn majtə 'mæ ət* (fortsat: der kom i hvert fald svinesyge). Opt. Af Chr. Jensen i 1960erne. JO ms. 235.2.

(15) (top. 2073) *Den jen waa en Kaael, den aeen wa saamæn bare et Bæst; men majte mæ de, fo di wa næjsten lie klog* (= den ene var en mand, den anden var såmænd bare en hest; men pyt med det, for de var næsten lige kloge). Opt. af Fr. Prip 1898. JO ms. 234.0.

(16) (top. 2085) *"Majte med de Snak", søe hun no hwep* (= "skidt med den snak", sagde hun noget kort for hovedet). PJæger.K.26.

(17) (top. 2086) *Majte mæ de = pyt med det*. Krist.JyA.T.6.332.

(18) (top. 2091) *majtə mæ de ! = det gør ikke noget, det er lige meget – majtə mæ de snak ! ti nu stille*. Opt. af Kr. Hald i 1920erne. Uff 113,4⁶.

(19) (top. 2091) *majte mæ de = det gør ikke noget; majte mæ det Snak = lad mig være fri for din Snak*. Opt. af Monrad Nielsen i 1889erne. IDD. top. saml. JO ms. 472.

Feilberg har (i F.III.531) yderligere et citat *magtə mæ de!* stedsfæstet til Thy. Men hans hovedmeddeler herfra (A.C. Grøn) har faktisk benægtet kendskab til dette udtryk, såvel gældende °Agger (1392, Thy) som °Hellum (1234, Vendsyssel), jf. DFS. 1922/64. JO ms. 340.0.

6 Uff = Udvalg for Folkemaal (i dag Institut for Dialektforskning, Københavns Universitet).

majte (o), konjunktion (= skønt)

(20) (top. 1931) *Majte o (= uagtet) a hå forbudt hende at gå, gik hun alligevel*. IDD. Fællesjysk saml.

(21) (top. 2085) *di vill fjæt dem ind ve di stue ... majte di rehnt it dem faa ... (= de ville fedte sig ind hos de store, skønt de ikke regnede dem for noget)*. PJæger.S.52. – *mett om Nætten ku han sky si Bøs o ... majtæ dæ ingen Dyhr wa (= midt om natten kunne han skyde si bøsse af, skønt der ingen dyr var)*. P.Jæger.G.15. – *en slemme Dreng. Majte faa dé han braal aa tuniérét, men han vill baarre nap aa slaa aa ... drell (= han var en slemme dreng; ikke fordi han brølede og skældte ud, men han ville bare nappe og slå og drille)*. PJæger.K.38.

(22) (top. 2142) *'majt 'å' hwekæt, di ska 'læ' å 'blyw' fra 'fræmæt 'bæ'stæ = lige meget hvilket; de skal lære at blive fra fremmede Heste*. Opt. af Peder Andersen ca. 1950. Seddelsamling i IDD.

Og nu i gang med den undersøgelse, som gerne skulle placere *majte*-udtrykkene under en rigssprogsorienteret opslagsform i JO, godt ledt på vej af Peder Andersens tolkning i citat (5). Først af alt kan man hæfte sig ved det trykløse -a i slutningen af Marius Kristensens *majtæ* (og mange tilsvarende former i citaterne (1)-(21)); det hører tydeligvis ikke til ordet *magt*, heller ikke som bøjnings- el. afledningsendelse hertil, men er snarere en svækket form af den præposition *å'* (= på), som Peder Andersen har det i sin optegnelse, og som vi genfinder som *o* i citat (20).

Forbindelsen *magt på* kendes faktisk fra ældre dansk, i udtrykket *der ligger (stor) magt på noget* (= det pågældende har stor betydning, vigtighed), evt. benægtet: *der ligger ingen magt på noget* (= det har ingen betydning); jf. ODS.XIII.788 (og Kalkar.III.11). Hvis det er dette ældre udtryk, der skulle ligge til grund for vore *majte*-forbindelser, som jo alle nedspiller betydningen, vigtigheden, vægten af noget, så må der – i hvert fald oprindeligt – optræde en formulering i den omgivende tekst, som benægter eller overtrumfer denne vigtighed. Hvilket faktisk er tilfældet i de konjunktionale belæg (20)-(22): Skønt noget vægtigt var tilfældet (hhv. at ”jeg har forbudt hende at gå”, og

”at dé ikke regnede dem for noget” hhv. ”at der ingen dyr var ude om natten”), bliver dette overtruffet af en faktisk begivenhed (hun gik ud alligevel, hhv. de fedtede alligevel for dem, hhv. han skød alligevel bøssen af). Og skønt deres nysgerrighed mht. heste er stor, skal de alligevel holde nallerne fra andres. ”Skønt, om end, uanset ... så alligevel” ville det hedde på moderne rigssprog. Præpositionen *å* (= på) ses ret konsekvent reduceret til *-ə*, og det er den sammensmeltede form *majtə*, der har overtaget ”skønt”-funktionen. Ikke desto mindre kan erindringen om den ældre forbindelse *magt på* hænge så meget ved, at vi i citat (20) står med hele to præpositioner, den reducerede (*-ə*) plus en opretholdt (*o*, formentlig udtalt 'o').

Så vidt, så godt. Men hvad så med resten af belæggene, hvor *majtə* snarest virker som en præposition: *majte hvikket* (= majte hvilket, igen med *hvilket* i sammenfattende betydning), *majtet dét* (= majte dét)?

Netop i denne sammenfattende funktion har *hvilket* (og det forstærkede *i' hvilket*) også været brugt i affejende udtryk som *fanden/satan (i) 'hvilket* (= til fanden med / lige meget med det hele) – optegnet sporadisk i hele Nørrejylland, fortrinsvis i ældre kilder (se JO-artikel *hvilken* betydning 2.3 og *i' hvilken* betydning 2). Det ser ud til, at formen *majtə* i det mellemste Østjylland har kunnet glide ind på linje med *fanden/satan* i disse affejende udtryk. Måske fordi *majtə* (med den let associerbare forbindelse til *magt*) tilbød sig som et mildere bandeord end *fanden/satan*.⁷

Hvis læseren accepterer den hermed givne forklaring på udtrykket *majtə hvilket*, bliver brugen af de sidste *majtə*-citater, nemlig (10)-(19), let forklarlig: *majtə med (dét etc.)* er jo blot en tilpasning i retning af rigssprogets mildere affejende udtryk – af typen *skidt med dét, pyt med dét*. Kilderne bag citaterne (10)-(19) er da også gennemgående yngre end dem bag citaterne (1)-(9). Den forældede brug af *hvilket* opgav man – men *majtə* holdt altså en smule længere!

⁷ I ældre tider var folk langt mere tilbøjelige til at anvende bandeord, ”sætte en trumf på”, end man finder det passende i dag; det gjaldt selv dannede mennesker som præster. Først med udbredelsen af købstadskulturen blev det efterhånden anset for udannet at bruge (i hvert fald grove) eder. Jf. Viggo Sørensen: Jyske bandeord og deres herkomst (*Danske Talesprog* 5, 2004, s. 100f., afsnittet ”Enhver bander i sin tid”).

Og hvad bliver så konsekvensen for *majtə*-udtrykkenes indplacering i Jysk Ordbog? Iflg. ovenstående bør disse udtryk behandles i artiklen *magt* (subst.) under betydning 4 (= vigtighed, vægt) – men i særlige underafsnit, hvor der redegøres for udtrykkenes syntaktiske struktur og funktion samt deres særbetydninger: *magte* (*på*), konj. (= skønt, om end); *magte(s) hvilket*, interj. (= skidt, pyt med det); *magte på (dét etc.)*, interj. (= d.s.).

Litteratur

Alle kildeangivelser er de samme som anvendes i Jysk Ordbog (hvor de på startsiden (<https://www.jyskordbog.dk/jyskordbog/ordbog.html>) kan slås op under fanen ”Ordbogens kilder”).

Blich. = Steen Steensen Blicher. 1920-1934. *Samlede Skrifter* I-XXXIII. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

F. = Feilberg, Henning Frederik. 1886-1914. *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål*. I-IV. København: Thiele.

JO = *Jysk Ordbog*. Aarhus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning.
Krist.JyA.T. = Kristensen, Evald Tang. 1900-1905. *Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almueliv*. Tillægsbind. I-VI.

PJæger.K. = Jæger, Peder. 1922. *Kronjyder: Hwædawshistorie i jydsk Mundart*. 2. opl. Aarhus: Bayer.

PJæger.S. = Jæger, Peder. 1897. *Gjenneraahlfæsamling i ”Bruggen” om den nøj Skuellow*.

ODS. = 1919-1956. *Ordbog over det danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Kalkar = Otto Kalkar. *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700)*. København: Akademisk Forlag.